

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.18>

MITOSEMANTYKA OBRAZÓW KSIĘŻYCOWYCH W PROZIE MYCHAJŁA STELMACHA

Tetiana Tsepkało

kandydat nauk filologicznych, starszy wykładowca

Katedry Dziennikarstwa, Reklamy i Public Relations

Winnickiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Mychajła Kociubynskiego

(Winnica, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-2690-3390

tetiana.tsepkało@gmail.com

Adnotacja. W artykule badana jest mitologiczna semantyka archetypowego obrazu księżycy w dziełach prozaicznych ukraińskiego pisarza Mychajła Stelmacha. Za pomocą metody analizy mitopoetycznej identyfikuje się i interpretuje obrazy księżycowe w tekstach artysty. Ustanawia się związek mitu indywidualnego autora ze starożytnymi wierzeniami słowiańskimi w interpretacji obrazu nocnego świecila. Ujawnia się specyfika mitologizmu folklorystycznego w prozie Mychajła Stelmacha. Badana jest transformacja symboli mitologicznych w tekście artystycznym i ich wzajemne oddziaływanie na poziomie podtekstowym. Tradycyjna symbolika obrazów księżycowych jest postrzegana w kontekście mitologii ukraińskiej i światowej, transkulturowych pozycji światopoglądowych i trwałych stałych duchowych. Przez pryzmat obrazów mitologicznych obserwuje się tendencję do odzwierciedlania mentalności narodowej, rozważa się filozoficzne poglądy artysty i wyjaśnia się ich wpływ na psychologizm dzieła sztuki. Ustala się rolę symbolu księżycy w mitologicznym obrazie świata pisarza.

Słowa kluczowe: mitologema, mitosemantyka, myślenie mitologiczne, obraz księżycowy, obraz archetypowy, światopogląd, mitologiczny obraz świata.

MYTHOSEMANTICS OF LUNAR IMAGES IN THE PROSE OF MYKHAILO STELMAKH

Tetiana Tsepkało

PhD in Philology, Senior Lecturer,

Department of Journalism, Advertising and Public Relations,

Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University of Vinnytsia

(Vinnytsia, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-2690-3390

tetiana.tsepkało@gmail.com

Abstract. The article analyses the mythological semantics of the archetypal image of the Moon in the prose works of Ukrainian writer Mykhailo Stelmakh. By employing the method of mythopoetic analysis, the lunar images in the texts of the artist are identified and interpreted. The connection of the myths of individual authors with ancient Slavonic beliefs in the interpretation of the image of the Night Orb has been established. The specifics of folklore mythology in the prose of Mykhailo Stelmakh has been elucidated. The transformation of mythological symbols in fiction and their interaction at the subtextual level are studied. The traditional symbolism of lunar images has been considered in the context of both Ukrainian and world mythology, transcultural worldview positions and permanent spiritual constants. Through the prism of mythological images, a tendency of reflecting national mentality has been traced, the philosophical views of the artist have been examined and their influence on the psychology of the artwork have been elucidated. The role of the symbol of the Moon in the writer's mythological picture of the world has been established.

Key words: mythologem, mythosemantics, mythological thinking, lunar image, archetypal image, worldview, mythological picture of the world.

МІФОСЕМАНТИКА ЛУНАРНИХ ОБРАЗІВ У ПРОЗІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Тетяна Цепкало

кандидат філологічних наук, старший викладач

кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-2690-3390

tetiana.tsepkało@gmail.com

Анотація. У статті досліджується міфологічна семантика архетипного образу місяця в прозових творах українського письменника Михайла Стельмаха. За допомогою методу міфопоетичного аналізу виявляються та трактуються лунарні образи в текстах митця. Встановлюється зв'язок індивідуально-авторського міфомислення з пра-

давніми слов'янськими віруваннями в інтерпретації образу нічного світила. З'ясовується специфіка фольклорного міфологізму в прозі Михайла Стельмаха. Вивчається трансформація міфологічних символів у художньому тексті та їх взаємодія на підтекстовому рівні. Традиційна символіка лунарних образів розглядається в контексті української та світової міфології, транскультурних світоглядних позицій та стійких духовних констант. Крізь призму міфологічних образів простежується тенденція відображення національної ментальності, розглядаються філософські погляди митця та з'ясовується їх вплив на психологізм художнього твору. Встановлюється роль символу місяця в міфологічній картині світу письменника.

Ключові слова: міфологема, міфосемантика, міфологічне мислення, лунарний образ, архетипний образ, світобачення, міфологічна картина світу.

Вступ. З погляду міфокритики будь-який літературний твір містить міфопоетичні мотиви, міфологічні символи, архетипні образи, алюзії, ремінісценції, трансісторичні культурні артефакти тощо. Структурні елементи міфу запозичуються або комбінуються в новому тексті, апелюють до підсвідомості письменника та відображають індивідуально-авторське світобачення, що зумовлює синтез художніх макро- і мікрокомосів. Через архетипний образ оприявнюється творча фантазія та відображається міжкультурний досвід багатьох поколінь.

Творчість М. Стельмаха була об'єктом наукового дослідження таких учених, як Т. Врублевська, В. Загороднюк, Л. Козловська, Л. Новіцька, Є. Павленко, А. Пікалова та ін. У вітчизняному літературознавстві розглядалися поетика, ідіостиль, художня образність прозових та поетичних творів письменника, проте міфологізм художнього мислення митця є мало дослідженим, що й становить актуальність нашої розвідки.

Основна частина. Метою нашої наукової роботи є міфопоетичний аналіз лунарних образів у прозових творах М. Стельмаха. Маємо на меті виявити міфологеми місяця в художніх текстах письменника, з'ясувати його міфосемантику, проаналізувати інтерпретацію цього архетипного образу відповідно до праслов'янської світоглядної традиції, виокремити індивідуально-авторське міфомислення та встановити роль символу нічного світила в міфологічній картині світу митця.

Матеріал і методи дослідження. Основними методами нашого дослідження є міфопоетичний аналіз та психоаналіз, завдяки котрим виявляється та інтерпретується міфологема місяця. Важливими для трактування міфосемантики лунарних образів стали праці Р. Барта, Г. Башляра, М. Еліаде, К. Леві-Строса, О. Лосева, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, В. Топорова, О. Фрейденберг, К.-Г. Юнга та ін. Також ми звернулися до методів систематизації, типологізації, методу контекстуального аналізу тощо.

Результати та їх обговорення

4.1. Традиційна міфосемантика лунарних образів у прозі М. Стельмаха.

Народні уявлення про світ, явища природи, космос лежать в основі української міфології та зумовлюють традиційну інтерпретацію космологічних образів у художніх творах М. Стельмаха. Найтиповішою рисою міфологічного світобачення прадавніх слов'ян є персоніфікація небесних світил: «Сонце, місяць, зірки і всі небесні явища зображувались одухотвореними» (Костомаров, 1994: 227). Так, у романі «Чотири броди» зустрічаємо таку пропозою: «У луговій криничці, над якою верба тримає молодий вінець, купаються зорі, а місяць ще не забрів до них. Він залазить сюди так, як оброслий сивиною дід забредає із саком у ставочок, що он посусідився з криничкою» (Стельмах, 2003: 168). Порівняння лунарного образу із старим дідом, очевидно, вказує на повільність руху місяця нічним небом, а також на його білий колір, котрий асоціюється із сивиною. Згадка про риболовний сак може означати форму небесного світила – півмісяць. І хоча тут описується віддзеркалення небесних світил у воді, автор створює ілюзію купання зірок та риболовного хисту одухотвореного нічного світила. Г. Башляр уважає, що вода із психоаналітичної точки зору «у своїй юній прозорості – це перевернуте небо, на якому зірки починають жити новим життям» (Башляр, 1998: 78-79). Також спостерігаємо тут традиційну інтерпретацію образів криниці та верби, котрі в українській етнокультурі вважаються невіддільними одна від одної, оскільки «на наявність неглибокої води вказувала водолубна верба, яка засвідчувала близькість підземних водних джерел; там і копали криницю (“Там криниця, де вербиця”))» (Жайворонок, 2006: 315). Таким чином, письменник апелює до прадавніх вірувань.

Рух місяця нічним небом відтворює добовий цикл, проте в міфологічних уявленнях слов'ян цей рух означав народження та смерть світила або сон протягом дня та його пробудження вночі: «І Місяць кожної ночі оглядає небесну царину. Він сходить із-за гір, піднімається на найвищу маківку неба, зорить звідти на всі боки, заграючи з зорями, що виблискують навколо нього. А затим сходить униз, за гори, щоб так само покупатися в морі, як і Сонце, перепочити за день, а ввечера знову пуститися в свій нічний обхід» (Чорі, 2007: 50). У повісті М. Стельмаха «Над Черемошем» лунарний образ постає в динаміці, завдяки котрій оживає навколишній світ: «Із-за лісу випливає місяць, і оживають срібні вінки на Черемоші, озерецько і земля. Примхлива гра проміння і тіней казково мінить голубі гори, відділяє од них потоки, щедро малює незбагненні картини, і піднімаються, і виснуть вони в повітрі, під шум ріки, під мелодію пісні про кам'яну гору і голубів» (Стельмах, 1981: 164). Посрібнені від місячного сйва вінки вказують на традиційне означення нічного світила срібним, а також на один із відтінків небесного проміння – блакитний. Така кольорова семантика знаходить тлумачення в психоаналітиці К.-Г. Юнга. Відповідно до його вчення Місяць є відображенням Сонця, дає слабке та м'яке світло, є вмістилищем всесвіту, пропускає крізь себе силу небес, сприяє зачаттю квітесенції всесвітнього сонячного зерна: «У цьому значенні має місце певна аналогія між місяцем і землею, про що говорили Плутарх і Макробій, і тут ми повинні згадати, що Місяць також символізує срібло. Але міркування алхіміків про місяць настільки заплутані, що з тим самим успіхом можна сказати, що

срібло є ще одним синонімом або символом таємничої субстанції “Місяць”» (Юнг, 1997: 143). Гра тіней, описана автором, спричинена взаємодією водяного та повітряного просторів із нічною атмосферою. Французький філософ Г. Башляр це пояснює через психоналіз стихій: «Адже ніч – така ж субстанція, як і вода. Нічна субстанція ось-ось почне в своїх глибинах змішуватися з субстанцією, що тече. Світ повітря ось-ось віддасть свої тіні струмку» (Башляр, 1998: 86). Таким чином, ніч та місяць постають матеріально усвідомленими субстанціями.

Відповідно до народних уявлень М. Стельмах зображує і фази нічного світила. Наприклад, у повісті «Над Черемошем» дід Сава застерігає дівчину, яка зібралась вночі під молодим місяцем засівати землю: «*Марічко, послухай хоч раз мене, старого. Не сій, дитинко, зараз, на молодика. <...> Бо вродить стебло, а не зерно. Ти посій впадкові, коли місяць в'яжеться. Тоді й зерно буде в'язатися*» (Стельмах, 1981: 152). Так, люди віддавна спостерігли вплив небесного світила на урожай та вважали, що «якщо сіяти на молодика, то хліб росте і визріває швидко, але колос буде не багатий зерном, а хліб, посіяний уповні Місяця, хоча росте тихо і стеблом коротким, зате ярий і багатий на зерно» (Войтович, 2005: 306). Проте зустрічається й амбівалентне значення: «В дні молодого Місяця треба сіяти, то все добре ростиме. А хто народиться в ці дні, матиме здоров'я і щастя» (Багнюк, 2010: 346). М. Стельмах врахував і таку позицію народу щодо фаз нічного світила у своїй повісті. Коли Марічка вирішила сіяти зерно на молодика, голова колгоспу Микола Панасович Сенчук, досвідчений агроном, висловив їй таке побажання: «*Тоді най і врожай, дівчино, росте в тебе, як місяць*» (Стельмах, 1981: 152). Про ріст небесного світила в цьому творі подається легенда, як персоналізований місяць ходив до кравця костюм шити. Кожної примірки костюм виявлявся малим за розміром, бо через три тижні за готовою роботою прийшов не молодий, а повновидий місяць: «*Чоловіче добрий, – нарешті промовив кравець, – що ж мені робити, коли ти кожного тижня втричі виростаєш?..*» (Стельмах, 1981: 153). Цю легенду розповів Микола Сенчук із побажанням, щоб Марічкін урожай так само швидко виріс. Таким чином, письменник оприявнює народні уявлення про зміну фаз небесного світила.

Із молодиком в українських віруваннях пов'язані різноманітні асоціації, оскільки він за формою нагадує вареники, скибку хліба, роги бика тощо. «Круті роги тура – символ Місяця, як і біла сорочка (білий молодик)» (Войтович, 2005: 215). У романі М. Стельмаха «Чотири броди» головний герой селянин Данило так сприймає навколишню дійсність: «*Ось і верби натуманились, і несподівано за ними він побачив злиганих волів, на розкішних півмісяцях їхніх рогів кришилося місячне проміння, а в косих очах стояв спокій степу чи давнини*» (Стельмах, 2003: 236). Окрім традиційного трактування лунарного образу, тут відбувається трансцендентне перенесення місячного сйва із космічного простору на земні реалії та випромінювання його з рогів сільських тварин. Також звертаємо увагу на те, що нічне світло наділяється незвичайною характеристикою – крихкістю, завдяки чому сприймається як матеріальне явище.

Ще одним прикладом традиційної інтерпретації лунарного образу М. Стельмахом є найменування його козацьким сонцем, бо «у народі його називали “нічним Божим оком”, “козацьким (бурлацьким, котячим) сонцем”» (Жайворонок, 2006: 369). У романі «Чотири броди» читаємо: «*– Що для нас ніч, коли має зійти козацьке сонце? – загрев стрілами брів Сагайдак*» (Стельмах, 2003: 69). Тут підкреслюється важливість місячного світла для бійців, які захищали своє село і змушені були пересуватися вночі, ховаючись від ворога. Отже, міфологема місяця в прозових творах М. Стельмаха інтерпретується відповідно до прадавніх слов'янських вірувань та уявлень.

4.2. Міфологічний фольклоризм прозових текстів М. Стельмаха.

Оскільки міфологічні образи та мотиви потрапляють у художню літературу опосередковано через усну народну творчість, то важливо проаналізувати міфологічний фольклоризм прозових текстів М. Стельмаха на прикладі міфологеми місяця. Здебільшого митець трактує цей архетипний образ відповідно до української народнопісенної традиції, що засвідчує тісний зв'язок місяця із зорею: «У щедрівках Зоря є товаришкою Місяця, а разом з ним – символом животворної й родючої природи» (Войтович, 2005: 203). У повісті «Над Черемошем» Василь Букачук, йдучи нічною вулицею та захоплюючись чарівністю зимової ночі, співає народну пісню: «*Світи, світи, місяцю, гей, / Ще й ясна зоря, / Просвіщай доріженьку / Аж на край села*» (Стельмах, 1981: 135). Сільський чоловік закликає нічні світила разом освітлювати йому шлях, що також притаманне зразкам українського фольклору: «Місяць був чоловіком зірки, його супутниці: у весільних наших піснях змушують добрий місяць закликати люб'язну свою зірку зійти разом, освітити поле і море, обрадувати звірів у лісі і подорожнього в дорозі» (Костомаров, 1994: 227). Сяйво небесних світил також вшановувалося нашими предками як святе. «Вечірня зоря – це символ світла, яке залишилося на Небі, як відблиск Сонця, що пішло на спочинок. Опівнічна зоря світить в години найбільшого наступу темряви» (Багнюк, 2010: 346). Таким чином, у повісті звучать фольклорні мотиви українського народу.

«У весільному ритуалі Місяць вважається символом молодого, а вечорова Зоря – молодій. Любов Місяця до “зіроньки вечірньої” оспівується у народних піснях» (Войтович 2005: 306). У романі М. Стельмаха «Правда і кривда» описується саме такий фольклорний зразок: «*А з обнизаних плодами дерев тихенько і доладно струшувалась пісня – не про небесне життя, а про ясний місяць, ще яснішу зірку і вірне кохання*» (Стельмах, 1990: 408-409). Пісня заповонила собою все навколишнє середовище, трансформуючись із матеріального природного явища в звукове. Письменник характеризує пісню тихою, доладною, а, отже, вказує на її мелодійність. О. Лосєв наділяє звуки метафізичним та міфологічним значенням, зазначаючи, що вони бувають «не тільки високими, але й тонкими, товстими <...> великого об'єму й маленького об'єму, густими, прозорими, світлими, темними, солодкими, терпкими, м'якими, пружними і т.д.» (Лосєв, 2008: 59-60). Під

пером М. Стельмаха відбувається трансцендентна метаморфоза з уснопоетичним твором. Пісня спочатку ототожнюється з плодами дерев, а потім перетворюється на звукове явище.

Українські ритуальні колядки та щедрівки найчастіше оспівують небесні світила. «Предки боготворили небо, вважаючи його вічним царством, з якого ллються сонячні промені, світять і Місяць, і зірки та падає животворний дощ. Небо не одне, а їх багато, гадали предки. Усі небесні світила – це одна родина: Сонце колись було в образі жінки; Місяць – чоловік, а зорі – то їхні дітки, як про те співається в колядках» (Войтович, 2005: 331). Подібні фольклорно-міфологічні уявлення нашого народу оприявлені в оповіданні М. Стельмаха «Дванадцять хвилин»: *«Поділля моє, смутком прибите! Ще усміхнуться тобі вечори ясним місяцем, світанки – зірницею, а глибокі дні – красним сонцем; і в села твої, і глибокі яри прибудуть вояки-сини з далекого краю, Поділля моє»* (Стельмах, 1984: 348). Показово, що автор використовує постійні епітети в означенні денного та нічного світил, що почерпнуті з української народнопісенної традиції. Зірниця тут також інтерпретується відповідно до праслов'янського світогляду: «Вранішня зоря оповіщає про прихід Сонця. Вона – не тільки початок нового дня, але й першопочаток, основа життєвого шляху людини» (Багнюк, 2010: 346). За допомогою таких міфопоетичних образів письменник ніби замовляє військових, які прийдуть обороняти рідний подільський край, на перемогу та добро. Таким чином, тут теж можна говорити про фольклорний міфологізм, адже у замовляннях наші предки часто використовували ці міфологеми.

У романі «Правда і кривда» зображується магічна роль нічних світил: *«У вісімнадцять років до гарненьких дівчат кохання приходять звідусіль: і з поля, і з луку, і з діброви, і з якогось садочка, над яким чкалує місяць чи зірка»* (Стельмах, 1990: 75-76). Відтак, праслов'яни вірили в чарівну силу цих архетипних образів і зверталися до них у ритуальних текстах. «Зорі замовлянь – жіночі й, сказати б, молодші божества порівняно з Місяцем. Це не означає їхньої меншої магічної сили – але сила ця більш обмежена, “спеціалізована”. Якщо Місяць часто відіграє магічну роль сам-один, то зорі найчастіше діють разом з Місяцем, а інколи ще й із Сонцем» (Войтович, 2005: 202). Такі вірування лежать в основі фольклорної традиції.

Ритуальною семантикою наділений також образ риби, що особливо шанувалася на Святий вечір: «На святвечірньому столі риба має ритуальне значення і є символом Місяця. <...>. У стародавніх колядках риба серед космічних вод моря або Дунаю, як і Місяць, що плаває на небі, манлива та неловима; і риба, і Місяць сприяють людям» (Войтович, 2005: 418). Схожі конотації простежуються в романі М. Стельмаха «Чотири броди» *«На продуху, бокуючи, почали спливати плитки і краснопір, далі з'явилися цупаки. Їх можна було б викинути руками на лід, але в такий вечір не хотілося б зобиджати навіть рибу. Хай подихає, прихопить місяця на плавники – та й знов у притихлі води»* (Стельмах, 2003: 29). У такому описі зимового вечора проступають ноги уснопоетичної традиції українського народу.

Ще один народнопісенний елемент, пов'язаний із нічним світилом, знаходимо в образі колеса. В. Войтович відзначає: «Солярна і місячна символіка колеса проявляється у фольклорних текстах, віруваннях, народному орнаменті. Поширений пісенний образ Сонця-коlesa: “Колесом, колесом сонечко в гору йде”. <...> Меншою мірою ця метафора характерна для Місяця: “Ой зійди, зійди, ясен місяцю, як млиновеє коло”» (Войтович, 2005: 233). Колесо у світовій міфології «асоціюється як із сонцем, так і з місяцем. У найпростішому колесі чотири спиці, як символ чотирьох пір року (як у Колесі мудрості), а також чотирьох фаз місячного циклу: Місяця, що прибуває, повного місяця, спадного місяця і нового (темного) місяця. Аріанрод, валлійська богиня прядіння і ткацтва, була пов'язана з місяцем. Її ім'я означає “срібне колесо”. <...> Традиційне китайське колесо нараховує 30 спиць і символізує місячний цикл» (О'Коннелл, Ейри, 2009: 168). У романі «Чотири броди» М. Стельмаха лунарний образ наділяється здатністю котитися, що експліцитно асоціюється із колесом: *«На темно-сині оксамити неба викочується повнолиций місяць, і знову тіні лісу жертовно кладуть свої голови на рейки»* (Стельмах, 2003: 419). Колоподібний рух місяця нічним небом символізує добову циклічність. Також у цій же повісті письменник зображує нічне світило у вигляді ткацького верстата: *«Благословенна тиша і зоряні титли стояли над волошковим засніженим світом, що на невидимих решетах пересівав сяйво й підтемінь, а на місячних верстатах ткав лляні рушники»* (Стельмах, 2003: 29). Таким чином, автор апелює до світового міфологічного світогляду та українських уснопоетичних зразків. Отже, фольклорні ідеї, мотиви та образи в прозових творах М. Стельмаха відтворюють стійкі духовні константи рідного народу.

4.3. Індивідуально-авторське міфотворення М. Стельмаха в інтерпретації лунарних образів.

Міфологема місяця в прозових текстах М. Стельмаха набуває нових конотацій та відображає світоглядні позиції митця. За спостереженнями М. Еліаде, міфотворчість митців апелює до архаїчних артефактів та видозмінює попередній досвід, оскільки етнологам та фольклористам вдалося «зареєструвати варіанти міфу чи фольклорної теми, але не зафіксовано момент створення нового міфу. Завжди йшлося про більш менш змінені варіанти попереднього тексту» (Еліаде, 1996: 148). Таким чином, художня творчість переосмислює, перетворює, примножує та переробляє традиційну міфологічну канву. «В архаїчних суспільствах, як і скрізь, культура створюється та відновлюється завдяки творчому досвіду кількох індивідуумів. Але оскільки архаїчна культура організується навколо міфів, які постійно переосмислюються та поглиблюються фахівцями у сфері сакрального, суспільство загалом орієнтується на цінності, відкриті та поширені такими особистостями» (Еліаде, 1996: 149). Творчість М. Стельмаха також характеризується зверненням до підсвідомості та міфологічних первнів, що трансформувались у нові символи та набули інших смислових значень.

На підсвідомому рівні письменник відображає певні спогади, емоції, уявлення, наміри. К. Леві-Строс у своїй структурній антропології трактує підсвідомість як індивідуальну лексику, «з якої кожен творить

словник своєї власної історії, але цей словник набуває значущості як для нас, так і для інших лише в міру того, як несвідоме організовує його за своїми законами, роблячи тим самим із нього дискурс» (Леві-Строс, 2000: 193). З цього випливає, що несвідоме бере участь в індивідуальному міфотворенні, котре базується на взаємодії власного та колективного досвідів.

Яскравим прикладом такої міфотворчості є трактування лунарного образу як покровителя снів, що є імпліцитним виявленням логічного ланцюга «сон – ніч – місяць» та особистісної фантазії автора. У романі «Чотири броди» М. Стельмаха читаємо: *«Вона оглянулася довкола, на ті трави, що дрімали в синім мерехтінні, на той блакитнаво-срібний сон, що натрушував місяць на землю»* (Стельмах, 2003: 18). Тут закономірний ланцюг порушується і оприявнюється в іншій послідовності: «ніч – місяць – сон». Останній постає у метафізичному вимірі як явище, котре можна побачити і відчутти на дотик. Персонфікований лунарний образ стає посередником між мікро- та макрокосмосами. Синє забарвлення навколишнього світу та сну зумовлене місячним сяйвом і має психоаналітичне тлумачення: «Синій колір – “чарівне ніщо”. У спогляданні його є якийсь протиріччя роздратування та спокою. Як високе небо, далекі гори ми бачимо синіми, так і взагалі синя поверхня ніби спливає від вас у далечінь. Як ми охоче переслідуюмо приємний предмет, який від нас вислизає, так ми охоче дивимося на синій колір, не тому, що він проникає в нас, а тому що він тягне нас за собою» (Лосев, 2008: 77). Метафоричний нічний пейзаж, елементом якого є й сновійність, підпорядковується законам ночі.

Сон у поєднанні з міфологією місяця в романі М. Стельмаха «Чотири броди» неодноразово опредмечується, зображується таким, до якого можна торкнутися, побачити, а не тільки відчутти. Наприклад: *«Часом якась молодиця проворно кидалась до берега, підіймала з трави біленький вузлик, агукаючи або щось наспівуючи, притуляла його до себе, і немовля, причмокуючи, спивало з материних грудей молоко і місячну дрімоту»* (Стельмах, 2003: 22). Місячна сновійність тут постає речовиною, що має аксіологічне значення та несе спокій, умиротворення і захищеність для немовляти. Таким чином, дрімота у взаємодії з лунарною семантикою стає частиною онтологічного сприйняття дійсності.

Візуальним образом постає місячий сон у наступному прикладі: *«Підійшовши до вікна, на якому клубочками дрімала місячна сновійність, Данило постукав у шибку»* (Стельмах, 2003: 182). Кулеподібна форма дрімоти, якою її описує М. Стельмах, співвідноситься із нічним світилом відповідно до символічного значення кулі, що вважається формою «Небесних світил і первісних живих утворень» (Багнюк, 2010: 429). Таке трактування місячного світла вказує на тишу, притлумлене світло, спокійну настроєвість. «Це світло діє так, як діють над нами лікарі, бажаючи нас непомітно для нас самих приспати, як паса гіпнозизера. Місячне світло є гіпнозом. Воно б'є непомітними хвилями в одну точку, в ту саму точку свідомості, яка переводить неспаний стан у сон» (Лосев, 2008: 83). Також звертаємо увагу на те, що митець зображує одухотворений образ місячної сновійності, наділяючи її здатністю дрімати самій і навіювати сон на інших. А вікно у народних віруваннях – це «світлоносний символ, який виражає зв'язок людини із зовнішнім світом, з Небом, з Богом та людьми» (Багнюк, 2010: 366). Із контексту випливає, що сновійність дрімає на підвіконні, очікуючи того часу, коли можна подіяти на людину.

У романі М. Стельмаха «Правда і кривда» індивідуально-авторськими конотаціями наділений образ місячної роси. Без контексту таке явище сприймається як роса, що блищить під нічним сяйвом. Проте під пером письменника цей образ має іншу інтерпретацію: *«Нарешті Катерина у благанні підвела руки, і він побачив, як у її очах з місячної роси набиралися сльози»* (Стельмах, 1990: 138). Таке зображення зумовлене подібністю водяних крапель між собою. В українській міфології роса є символом «духовного очищення й людського горя. Тому є сльози радості і сльози страждань» (Багнюк, 2010: 364). Відповідно до сюжету твору головна героїня Катерина переживає сум та страждання. У психоаналітиці Г. Башляра ця субстанція має незвичайну енергетику: «Роса падає з неба у найяснішу погоду. Дощ падає з хмар, у результаті виходить звичайна вода. Роса сходить із тверді небесної, і виходить небесна вода. <...> Чиста вода, просякнута небесною матерією, – ось що таке роса» (Башляр, 2000: 315). Відтак місячна роса як небесна субстанція трансформується в жіночі сльози, завдяки чому підкреслюється питома вага горя Катерини для іншого персонажа – Марка Безсмертного.

Міфосемантика лунарного образу в цьому романі досить широка. Окрім місячної роси, в міфопоетичній картині світу М. Стельмаха важливу роль відіграє образ місячного туману: *«Обабіч шляху в прозорому місячному тумані, наче видіння, відходили темні постарілі липи, і в їхніх німотних обрисах, в покляклому з росю гіллі вчувалась печаль скорботних матерів»* (Стельмах, 1990: 283). Тут імпліцитно оприявнюється споконвічна символіка архетипного образу туману як скупчення найдрібніших крапель води, завдяки котрому повітря стає непрозорим: «тим самим нечітким видаються також обриси речей, що породжує символіку неясності, невиразності й, у свою чергу, стану суму, туги, печалі» (Жайворонок, 2006: 608). Такі смислові конотації проступають і в тексті. Під місячним туманом розуміється нічне сяйво, що візуально не має чіткості: «У цьому світлі, на відміну від різкого, сліпучого світла дня, предмети не видно у всій їхній безжальній роз'єднаності та відокремленості, в його оманливому мерехтінні ті, що знаходяться ближче, зливаються з тими, що знаходяться подалі, малі речі магічно трансформуються у речі великі, високе перетворюється на низьке, всі кольори набувають м'якого блакитного туманного відтінку, і нічний пейзаж являє собою несподівану єдність» (Юнг, 1997: 180). Таким чином, місяць тут є частиною нічного пейзажу та виступає символом скорботи.

Висновки. Міфологічна інтерпретація лунарних образів у прозових творах М. Стельмаха відбувається відповідно до прадавніх слов'янських вірувань, української фольклорної традиції та світової міфологічної думки. Космологічні образи під пером митця постають одухотвореними та відображають етнокультурну символіку сім'ї, подружжя, кохання. Рух місяця співвідноситься із плином часу та добовою циклічністю, а його фази асоціюються з різними предметами та явищами за подібністю, оприявнюючи глибокий символізм кожного з них. Індивідуально-авторське міфотворення на основі лунарних образів має психоаналітичне підґрунтя та апелює до підсвідомого використання традиційних смислових алузій.

Список використаних джерел:

1. Багнюк А. Символи українства: художньо-інформаційний довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 512 с.
2. Башляр Г. Вода и грезы. Опыт о воображении материи / пер. с франц. Б.М. Скуратова. Москва : Изд-во гуманитарной литературы, 1998. 268 с.
3. Башляр Г. Земля и грезы воли / пер.сфранц.Б.М. Скуратова. Москва : Издательство гуманитарной литературы, 2000. 384 с.
4. Башляр Г. Избранное : Поэтика пространства / пер.сфранц. Москва : РОССПЭН, 2004. 376 с.
5. Войтович В. Українська міфологія. Вид. 2-ге, стереотип. Київ: Либідь, 2005. 664 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
7. Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні: науково-популярне видання. 2-ге вид. Київ : Молодь, 2004. 336 с.
8. Костомаров М. Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І.П. Бетко, А.М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
9. Леві-Строс К. Структурна антропологія / пер. з фр. З. Борисюк. Київ : Основи, 2000. 387 с.
10. Лосев А. Диалектика мифа. Москва : Академический Проект, 2008. 303 с.
11. О'Коннелл М., Эйри Р. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия. Москва: Эксмо, 2009. 256 с.
12. Стельмах М. Вибрані твори у 2-х томах. Том 1-й. Чотири броди : роман. Київ : Укр. письменник, 2003. 594 с.
13. Стельмах М. Над Черемошем : Гуцульські мотиви / редкол. : В.І. Данканич та ін.; вступ. стаття С.П. Плачинди; худож. оформл. та іл. І.М. Крислача. Львів : Каменяр, 1981. 191 с.
14. Стельмах М. Правда і кривда : (Марко Безсмертний) : роман. Київ : Дніпро, 1990. 427 с.
15. Чорі Ю. Хоч не рай, зате свій край. Легенди і перекази Закарпаття. Ужгород : Карпати, 2007. 352 с.
16. Элиадэ М. Аспекты мифа / пер. с франц. В. Большакова. Москва : «Инвест – ППП», СТ «ППП», 1996. –40 с.
17. Юнг К.Г. *Mysterium Coniunctions* / пер. с англ., лат. О.О. Чистяков. Москва : «Рефл-бук» ; Киев: «Ваклер», 1997. 688 с.

References:

1. Bagnyuk, A. (2010) *Symvoly ukrainstva*. [Symbols of Ukrainian]. Ternopil: Navchalna kniga – Bogdan. [in Ukrainian].
2. Bashlyar, H. (1998). *Voda i grezy. Opyt o voobrazhenii materii*. [Water and dreams. An experiment on the imagination of matter]. Moscow: Publishing house of humanitarian literature. [in Russian].
3. Bashlyar, H. (2000). *Zemlia i grezy voli*. [Earth and dreams of will]. Moscow: Publishing house of humanitarian literature. [in Russian].
4. Bashlyar, H. (2004). *Izbrannoe : Poetika prostranstva*. [Favourites: Poetics of Space]. Moscow: Russian Political Encyclopedia. [in Russian].
5. Vojtovich, V. (2005) *Ukrainska mifolohiia*. [Ukrainian mythology]. Kiyiv: Libid. [in Ukrainian].
6. Zhajvoronok, V. (2006) *Znaky ukrainskoi etnokultury*. [Signs of Ukrainian ethnoculture]. Kiyiv: Dovira. [in Ukrainian].
7. Znojko, O. (2004). *Mify Kyivskoi zemli ta podii starodavni*. [Myths of Kyiv land and ancient events]. Kiyiv: Molod. [in Ukrainian].
8. Kostomarov, M. (1994). *Slovianska mifolohiia*. [Slavic mythology]. Kiyiv: Libid. [in Ukrainian].
9. Lévi-Strauss, C. (2000). *Strukturna antropolohiia*. [Structural Anthropology]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
10. Losev, A. (2008). *Dialektika mifa*. [The Dialectics of Myth]. Moscow: Academic Project. [in Russian].
11. O'Connell, M., Airey, R. (2009). *Znaki i simvoly. Illiustrirovannaya tntsiklopediya*. [Signs and Symbols: Illustrated Encyclopedia]. Moscow: Exmo. [in Russian].
12. Stelmakh, M. (2003). *Vybrani tvory u 2-kh tomakh. Tom 1-y. Chotyry brody*. [Selected works in 2 volumes. T. 1. Four fords]. Kyiv: Ukrainskiy pysmennyk. [in Ukrainian].
13. Stelmakh, M. (1981). *Nad Cheremoshem : Hutsulski motyvy*. [Above Cheremosh: Hutsul motifs]. Lviv: Kameniar. [in Ukrainian].
14. Stelmakh, M. (1990). *Pravda i kryvda : (Marko Bezsmertnyi)*. [True and False: (Marco Bezsmertniy)]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
15. Chori, Yu. (2007). *Khoch ne rai, zate svii krai. Lehendy i perekazy Zakarpattia*. [Although not paradise, but your land. Legends and legends of Zaccarpattia]. Uzhhorod: Carpaty. [in Ukrainian].
16. Eliade, M. (1996). *Aspekty mifa*. [Aspects of the myth]. Moscow: «Invest – PPP», ST «PPP». [in Russian].
17. Yung, K.-G. (1997) *Mysterium Coniunctions*. [Mysterium Coniunctions]. Moskva : Refl-book; Kyiv: Vakler. [in Russian].